

TURKIY XALQLAR ADABIYOTIDA AXLOQIY, MA'NAVIY-MA'RIFIY GO'YALAR MUSHTARAKLIGI

Mubora OMANOVA,

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti O'zbek adabiyoti va uni o'qitish metodikasi kafedrasida dotsenti, fil.f.f.d., PhD

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15877962>

Annotatsiya: *Qirg'iz va o'zbek adabiyotiga doir asarlar orqali insonning ichki dunyosini, uning axloqiy qarorlarini, ilmga bo'lgan hurmatini va jamiyatdagi o'rnini anglashga intilishlari ko'rsatilgan. Adabiyotning bu mushtarak g'oyalari, har ikki xalqqa ham o'zining ma'naviy, ijtimoiy va axloqiy rivojlanishida katta yordam beradi.*

Kalit so'zlar: *O'zbek, qirg'iz, turkiy, adabiy aloqa, adabiyot, axloqiy, ma'naviy-ma'rifiy, qadriyat, asarlar, adolat, ilm, mushtaraklik*

Bugungi kunda o'zbek va qirg'iz adabiy aloqalari yangi bosqichda rivojlanmoqda. “Turkiy adabiyot xazinasidan” 100 jildlik asarlar majmuasining 9 ta jildi qirg'iz adabiyotiga ajratildi. Bu majmuaga qirg'iz adabiyotining atoqli namoyandalari qatorida bugungi kunda faol ijod qilayotgan qirg'iz shoir va yozuvchilarining she'r va hikoyalari o'zbek tiliga tarjima qilib kiritildi. Shuningdek, qator o'zbek ijodkorlarining she'riy va nasriy asarlari qirg'iz tiliga tarjima qilinib, chop etilmoqda. Qirg'izistonning “Turar” nashriyatida atoqli yozuvchi Xayriddin Sultonning “Yo'qchilik va to'qchilik” nomli qirg'iz tilida nashr etilgan nasriy to'plami taqdimoti ham bo'ldi. To'plamga adibning “Dunyoning siri”, “Onamning yurti”, “Qog'oz gullar”, “Yo, Jamshid!” va boshqa qator hikoyalari kiritilgan. Ular Qirg'iziston xalq yozuvchisi Abdikarim Murotov tomonidan tarjima qilingan.

Qirg'iz va o'zbek xalqlari adabiyotida insonning axloqiy yuksalishi, uning yaxshi fazilatlarini o'zida jamlashga intilishi markaziy g'oya hisoblanadi. Har ikkala adabiyotda ham axloqiy mukammallik, adolat, vijdon, sabr, sadoqat va rahm-shafqat kabi qadriyatlar yoritilgan. Axloqiy qadriyatlar asosiy o'rin tutadi, har ikki xalqning adabiyotida ham axloqiy me'yorlar, vijdon, halollik, mehr-oqibat, adolat va o'zaro hurmat kabi g'oyalar muhim rol o'ynaydi.

O'zbek adabiyotida, xususan, Ahmad Yassaviy, Alisher Navoiy, Xoja kabi buyuk shoirlar xalqning axloqiy va ma'naviy poklanishini, adolat va halollikni ta'kidlaydilar. Alisher Navoiyning “Mahbub ul-qulub” va “Xamsa” kabi asarlarida insonning ichki dunyosini anglash, odamzodning yaxshilikka erishish uchun olamni va o'zini tushunishi zarurligi haqida ko'plab fikrlar mavjud.

Qirg'iz adabiyotida esa “Manas” dostoni va boshqa epik asarlarda xalqqa xizmat qilish, erkinlik va adolatni tiklash masalalari ustuvor. Manasning qahramonligi va uning xalqqa bo'lgan sadoqati, adolat uchun kurashish hamda oxir-

oqibat vatanparvarlik g‘oyasi muhim mavzu sifatida tilga olinadi. Bu adabiyotda xalqning axloqiy qadriyatlariga bo‘lgan hurmat ko‘rsatilgan va qahramonlarning faoliyati ularning ma‘naviy pokligidan kelib chiqqan.

Har ikki adabiyotda bilim va ma‘rifatga bo‘lgan e‘tibor hamda ilmning o‘rni va ahamiyati muhim g‘oya sifatida yoritilgan. O‘zbek adabiyotida ilm va ma‘rifatni ulug‘lashda Alisher Navoiyning asarlari katta rol o‘ynaydi. Uning she‘riyatida ilmga bo‘lgan hurmat, bilimni egallashning ahamiyati alohida ta‘kidlanadi. Qirg‘iz adabiyotida ham Aytmatov va boshqa adiblar bilim va ma‘rifatni insonning rivojlanishi uchun muhim deb hisoblaydilar. Aytmatovning “Bo‘ri” asarida ham ilm va ta‘limning insonning axloqiy qarorlariga ta‘siri haqida so‘z yuritiladi. Bu asarda, nafaqat ilm olish, balki insonning ma‘naviy dunyosini rivojlantirish masalalari ham yoritilgan.

Chingiz Aytmatovning “Jamila” va Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” asarlari bir-biriga o‘xshash g‘oyalarni o‘z ichiga oladi. Ikkala asarda ham axloqiy va ma‘naviy yuksalish, oilaviy qadriyatlar, muhabbat va sadoqat kabi g‘oyalar muhim o‘rin tutadi.

Chizgiz Aytmatovning “Jamila” asarida sevgi va vijdon masalalari ko‘tariladi. Jamila va uning sevgisi, muammolar va qiyinchiliklarga qarshi kurashning yuksak ma‘naviy fazilatlar bilan bog‘lanishi haqida so‘z yuritiladi. Asarda insonning ichki dunyosi va uning ma‘naviy qadriyatlari, mehnatga bo‘lgan hurmat, oila va jamiyatdagi o‘rni yoritiladi. Jamila obrazida insonning sevgiga bo‘lgan sadoqati, yuksak axloqiy me‘yorlarni saqlash g‘oyalari ko‘rsatilgan.

Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” asarida ham oila va jamiyat o‘rtasidagi aloqalar, oilaning ijtimoiy va ma‘naviy roli tasvirlanadi. Asarda yuqori axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy mas‘uliyat, adolat va jamiyatda yuz berayotgan ijtimoiy o‘zgarishlar ko‘rsatiladi. Oila va uning a‘zolari o‘rtasidagi munosabatlar, qadriyatlar va insonning ma‘naviy fazilatlarini asar markazida turadi.

Qirg‘iz adabiyotida axloqiy qadriyatlar va yuksak ma‘naviyatga alohida e‘tibor qaratilgan. Xalq og‘zaki ijodida, masallar, afsonalar va qissalarda odamlar o‘rtasida do‘stlik, halollik, vijdonlilik, sabr-toqat va samimiyat kabi sifatlar yuksaltiriladi. Misol uchun, qirg‘iz xalqining eng mashhur epik asarida – “Manas” dostonida axloqiy g‘oyalar, yurtga sadoqat, adolat, vatanparvarlik, xalqqa xizmat qilish kabi mavzular muhim o‘rin tutadi. “Manas” dostoni nafaqat bir yigitning qahramonliklari haqida, balki uning orqasida turli axloqiy va ma‘naviy qadriyatlar yotadi.

Bu asarda xalqning ko‘p asrlik tarixi, ularning chet el bosqinchilar zulmiga qarshi erk va ozodlik uchun olib borgan kurashi aks ettirilgan. Bu she‘riy asarning hajmi nihoyatda katta bo‘lib, 500 ming baytni tashkil etadi. U uch katta qismdan

iborat. Birinchi qismda Manasning qahramonliklari hikoya qilinadi. Ikkinchi qismda esa Manasning o‘g‘li Semetey, uchinchi qismda uning nabirasi Seytekning hayoti, sarguzashtlari hikoya qilinadi. “Manas” eposi o‘z ichiga ko‘pgina dostonlarning qamrab oladi. Bunda Manasning el-yurt ozodligi uchun ko‘rsatgan qahramonliklari mahorat bilan tasvirlangan. U qirg‘iz elini afg‘on va qalmoq bosqinchilaridan saqlab qoladi. U Farg‘onaga kelib bobodehqondan dehqonchilikni o‘rganadi. U turli o‘lkalardan kelgan polvonlarning ko‘pchiligi bilan do‘stlashadi. Umuman, Manas xalqining porloq kelajagi uchun, baxt-saodati uchun kurashgan qahramon sifatida tasvirlangan. Eposning Semetey va Seytek hayotiga bag‘ishlangan qismlarida ko‘proq ishq-muhabbat va hayotiy-maishiy mavzularga e‘tibor berilgan. “Manas” eng katta epos sifatida Guinnessning rekordlar kitobidan joy olgan. Epos haqidagi dastlabki qaydlar XVI asrga oid manbalarda uchraydi. Lekin uni ilmiy asosda o‘rganish XIX asrda Ch.Valixonov tomonidan boshlandi. Asar rus tiliga S.Lipkin, Penkovskiy, Tarlovskiy va boshqa tarjimonlar tomonidan o‘girilgan.

Keyingi yillarda T.Siddiqbekovning “Ayollar” trilogiyasi, Qosimbekovning “Singan qilich” nomli tarixiy romani o‘quvchilarga manzur bo‘ldi. E.Mansurovning “Oq kiyik”, O.Donikevning “Qizil qoya”, Sh.Beyshanalayevning “Omonat” povestlari ham yaxshi asarlar deb tan olindi. A.To‘xtamishovning “Oltin tog‘” she‘riy romani, S.Jusuyevning “Suqlanish” kabi dostonlari; O.Sultonov, Sh.Abduxaliqov J.Sodiqovlarning she‘riy to‘plamlari keyingi yillar qirg‘iz poeziyasining ko‘zga ko‘ringan asarlari sanaladi. Dramaturgiyada T.Abdimo‘minov “Kechirilmas gunohlar”, B.Jakiyev “Ota taqdiri”, M.Tojiboyev “Moskvalik kelin”, “Haq yo‘l” kabi asarlari bilan mashhur bo‘ldi.

Qirg‘iz xalqining tabiatga bo‘lgan hurmati va uni muhofaza qilish g‘oyasi adabiyotda alohida e‘tibor qaratilgan. Qirg‘iz adabiyotida ko‘plab she‘rlar, qo‘shiqlar va hikoyalar tabiatning go‘zalligini va undagi hayotni ulug‘lashga bag‘ishlangan. Tabiat bilan uyg‘un yashash, unga zarar yetkazmaslik, yer va suvni asrash kabi ma‘naviy g‘oyalar asarlarda ifodalanadi.

Qirg‘iz adabiyotida ilmga bo‘lgan hurmat va ma‘rifatparvarlik g‘oyalari muhim o‘rin tutadi. Ma‘naviy rivojlanish va bilim olish orqali insonning o‘zini va jamiyatni yaxshilashga bo‘lgan ehtiyoj qirg‘iz adabiyotida doimiy ravishda urg‘u berilgan. Ayniqsa, XIX asrda ilm-fan va ta‘limga e‘tibor kuchaygan, va bu g‘oya adabiyotda, xususan, shoirlar va yozuvchilarning asarlarida yoritilgan. Yozuvchilar jamiyatni taraqqiy etishi va adolatli bo‘lishi uchun ilm-fan va ta‘limning zarurligini ta‘kidlaganlar.

Har ikkala adabiyotda ham **ilm, axloqiy fazilatlar, adolat, oila, jamiyat, va tinchlik** kabi g‘oyalar markazda turadi. Bu g‘oyalar orqali xalqlar o‘zlarining tarixiy

tajribalarini, ma'naviy izlanishlarini va ijtimoiy hayotdagi o'rnini ulug'lashadi. Mustaqillik davri **qirg'iz va o'zbek adabiyotlarida** axloqiy, ma'naviy va ma'rifiy g'oyalar mushtarakligi milliy uyg'onish, erkinlik, ilmga hurmat va adolatni izlash g'oyalariga asoslangan. Har ikkala adabiyotda ham yoshlarni axloqiy mukammallikka erishishga, milliy qadriyatlarni saqlashga va jamiyatni yaxshilashga chaqiruvchi asarlar mavjud. Bu asarlar axloqiy yuksalish, ilm olish va ma'naviy rivojlanish orqali jamiyatni ilgarilashga xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Alisher Navoiy. (1997). *Xamsa*. –Toshkent: Akademnashr.
2. Manas dostoni. (2011). *Manas dostonining tarjimasi va tahlili*. – Bishkek: Kyrgyzstan State Publishing House.
3. Tog'ay M. (2013). *Qirg'iz va o'zbek adabiyotlarining tarixiy va madaniy aloqalari*. –Bishkek: Kyrgyz National University Press.
4. Maksudov A. (2011). *Qirg'iz adabiyotining ma'naviy asoslari*. – Bishkek: Kyrgyz Publishing House.
5. Shamsutdinov A. (2010). *Qirg'iz va o'zbek adabiyotida axloqiy ma'rifat*. – Toshkent: Uzbekistan Academy of Sciences.
6. Seyidov I. (2015). *Qirg'iz va o'zbek xalqining adabiy an'analari*. – Bishkek: KNU Press.
7. Kuchkarov B. (2014). *Erkinlik va mustaqillik g'oyalari: Qirg'iz va o'zbek adabiyotlaridagi tahlil*. – Bishkek: Academy of Sciences of Kyrgyzstan.
8. Махбуба Қадамбоевна Ўразбаева. АЁЛ ХАРАКТЕРИНИ ОЧИШДА БАДИИЙ НУТҚНИНГ ЎРНИ. GOLDEN BRAIN. RAIN ISSN: 2181-41 20. 23.01.10. 193-199- 6.
<https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/1179>
9. Burxanova, Feruza. "Nazar Eshonqulning ilm-ma'rifat, kitobxonlikka doir qarashlari." Konferensiyalar| Conferences. Vol. 1. No. 12. 2024.
10. RAJABOVA, Hulkar. "Qissada ekzistensial qahramon va uning jonzodlar bilan yashash motivi (Shuhrat Matkarimning "Maqar" qissasi misolida)." «АСТА NUUZ» 1.1.2. 1 (2025): 318-320.
11. Omanova, M. A. (2020). Updating views on literary heroes and glory in the novels of the period of independence. Novateur publications JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, 6(10), 415-419.
12. Abdujamilovna, Kalandarova Dilafuz. "Attitude to uzbek folklore in the research of karl reichl." ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal 11.5 (2021): 500-503.
13. Kadirova M.N., Innovative methods for improving the methodology of teaching folklore in literature lessons. AmericanAcademicpublishers, volume05, issue05, 2025. [INNOVATIVE METHODS FOR IMPROVING THE METHODOLOGY OF TEACHING FOLKLORE IN LITERATURE LESSONS | International journal of artificial intelligence](#)